

ՀՐԱՆՈՒՇ ՀԱԿՈՐՅԱՆ

ՀՀ-ՍՓՅՈՒՌ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Մենք վկան և մասնակիցն ենք աշխարհի գլոբալացման, երբ կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում շարունակվում են ինտեգրման գործընթացները, աշխարհը դառնում է փոխկապակցված, արագ փոփոխվում է, դառնում մի ամբողջություն և, իհարկե, շատ արագ փոքրանում է: Մեծանում են կապերը, շփումները ընդլայնվում և տարածվում են: Ստեղծվում է տեղեկատվական մի նոր՝ վիրտուալ աշխարհ, որի առկայության պայմաններում յուրաքանչյուր պետություն վերածնակերպում է իր անելիքներն ու ասելիքները:

Գլոբալացվող աշխարհում նոր որակ, նոր դերակատարություն է ստանձնում Սփյուռքը, որ այսօր դարձել է միջազգային հարաբերությունների կարևորագույն տարր, իսկ սփյուռքագիտությունը հավակնում է իր ընդգծված տեղը գտնելու գիտությունների ներկայանակում:

Հին Հունաստանում **սփյուռք** բառը կիրառվել է նկարագրելու համար իշխող քաղաք-պետության բնակիչների տեղաշարժը, որի նպատակը կողոպուտի և ռազմական ճանապարհով նոր տարածքների նվաճելն էր, դրանք գաղութացնելն ու կայսրությանը ձուլելը¹:

Այսօր անհերքելի իրողություն է, որ սփյուռքները գոյանում են տարբեր պատճառներով՝ եղեռնի զոհ դառնալը, աշխատանքային, առևտրային ու մշակութային գործոնները և այլն²: Աշխարհաքաղաքական զարգացումների, գլոբալացման խորացող միտումների պայմաններում մի կողմից տեղի են ունենում սփյուռքների ուծացման, մյուս կողմից դրանց հզորացման, ինքնակազմակերպման բարդ ու բազմաշերտ գործընթացներ:

¹ Տե՛ս **Cohen R.**, *Diasporas and Nation-State: From victims to Challengers*, *International Affairs*, 1996, 72(3): p. 507-520:

² Տե՛ս **Cohen R.**, *Global Diasporas: An Introduction*, London: Routledge, 1997 (<http://www.diasporastudies.org/whatis.html>):

Սփյուռքը դառնում է սոցիալ-քաղաքական, տնտեսական գործոն, որը մշակութային, գաղափարական զգալի ազդեցություն է թողնում և՛ իր ժողովրդի ու պատմական հայրենիքի, և՛ իր բնակության երկրի ու նրա հասարակության վրա:

Այսօր մասնագիտական գրականության մեջ սփյուռքը ներկայացվում է բարդ, բազմաշերտ, բազմաձև մի երևույթ, և չկան միանշանակ սահմանումներ սփյուռքի մասին:

Մարդկային միևնույն էքնիկ խմբին պատկանող և իր հայրենիքից դուրս հաստատված ո՞ր հատվածն է կոչվում սփյուռք, որո՞նք են նրա առաջացման պատճառները, այն դրակա՞ն, թե՞ բացասական երևույթ է, ինչպիսի՞ն են նրա հեռանկարները, ապագան, կապը մայր հայրենիքի հետ, որո՞նք են նրա վերպետական գործառույթները, ինչքանո՞վ է այն ինտեգրված ընդունող պետությունում և այլն, և այլն:

Այս և նման հարցերը դեռևս գիտական քննարկումների, ուսումնասիրությունների և ձևակերպումների կարիք ունեն: Սակայն հայկական սփյուռքի ծագումն ու գոյությունն ակնհայտ են:

Մենք պետք է գիտական լուրջ վերլուծության ենթարկենք Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների տարբեր կողմերը, անցյալը, կենտրոնամանք ներկա գործընթացների վրա և փորձենք ապագայի համար կանխատեսումներ անել:

Խնդրո առարկայի շուրջ հաղորդումները կարելի է բաժանել 3 մասի.

1. Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների զարգացման փուլերը,
2. 2008-2011 թթ. Հայաստան-Սփյուռք գործակցության զարգացման քաղաքականությունը,
3. Հայաստան-Սփյուռք գործակցության զարգացման հեռանկարները:

1) ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՍՓՅՈՒՔ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՓՈՒԼԵՐԸ

Ուսումնասիրելով հայկական սփյուռքի պատմությունը՝ այն կարելի է բաժանել հետևյալ ժամանակաշրջանների կամ փուլերի.

1. Մինչև 1895 թ. - Հայկական գաղթաշխարհը ձևավորվել է դեռևս անտիկ աշխարհում. հայ վաճառականների, առևտրականների տեղաշարժերը Եվրոպա, Ասիա և նրանց ազդեցությունը եվրոպական կապիտալի տարածման և արդյունաբերական հեղափոխության վրա: Այն աշխարհի տարբեր երկրներում կերտել է հարուստ պատմամշակութային ժառանգություն՝ հարստացնելով և՛ հայ մշակույթի գանձարանը, և՛ բնակության երկրների մշակույթն ու տնտեսությունը:

2. 1895-1923 թթ. - Երբ Օսմանական կայսրության կողմից սկսվեցին հայկական ջարդերը, տեղահանումները, սակայն հայկական սփյուռքը հիմնականում զոհի կարգավիճակով ձևավորվեց 20-րդ դարի սկզբում մարդկության դեմ նյութված աննախադեպ ոճրագործության՝ 1915 թ. Հայոց ցեղասպանության հետևանքով: Ջոհվեց 1.5 մլն մարդ, 100-հազարավորները տեղահանվեցին և աշխարհասփյուռ դարձան: Ոչնչացվեց, հայրենագրկվեց մի ողջ ժողովուրդ, կորցրեց իր հողը, ունեցվածքը, մշակույթը, կրոնը, լեզուն, կենսակերպը, և նրա իրավունքներն ու շահերը մինչև այսօր չեն վերականգնված:

Այսօր աշխարհի 100-ից ավելի երկրներում ունենք համայնքներ, 30 հազարից ավելի հայկական կառույցներ:

Սփյուռքի հիմնական ձևավորմանը զուգընթաց՝ կազմավորվեց նաև Առաջին հանրապետությունը (1918-1920 թթ.), և գոյատևման պայքարը հաղթահարող Սփյուռքը օգնության ձեռք մեկնեց նորաստեղծ պետությանը: Հայ օգնության կոմիտեն Հովհաննես Թումանյանի գլխավորությամբ Սփյուռքում հանգանակություններ էր հավաքում և փորձում աջակցել հիվանդության ու սովի ճիրաններում տառապող հայ որբերին, մանուկներին ու ծերերին:

Մոտ 10 տարի Հայկական բարեգործական ընդհանուր միությունը իր որոշակի ներդրումն ունեցավ Երևանի համալսարանի, տպարանի, հիվանդանոցի, Նուբարաշենի կառուցման գործում, ապա ստալինյան մամլիչը արգելեց Սփյուռքի օգնությունը Հայաստանին, և Հայաստան-Սփյուռք ժլարձակող առաջին հարաբերությունները, Սփյուռքի կապը հայրենիքի հետ գնալով մարեցին:

3. 1923-1948 թթ. - Հայերը, ցեղասպանությունից հետո հաստատվելով Մերձավոր Արևելքում, սկսեցին տեղափոխվել Արևմուտք:

Խորհրդային պետությունը Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո փոխեց իր քաղաքականությունը և 1946-48 թթ. կազմակերպեց հայերի հայրենադարձություն, որի արդյունքում փոխվեց Սփյուռքի կառուցվածքը. այն քանակական և որակական փոփոխություններ կրեց:

Հայրենադարձները մեծ ներդրում ունեցան Հայաստանի տնտեսական, սոցիալական, մշակութային կյանքում: Այս և հետագա տարիների հայրենադարձությունը ոչ միայն փոխեց Հայաստանի ժողովրդագրական պատկերը, այլև նոսրացան Միջին Արևելքի, Հունաստանի, Ֆրանսիայի հայկական համայնքները:

Թեև հայրենիք վերադառնալու մասին սփյուռքահայերի որոշումների կայացման ամենազխավոր մղիչ ուժը եղել և մնում են ազգային ինքնությունը, մայրենի լեզվով կրթությունը, ուժացումից խուսափելը և, իհարկե, հայրենաշինությանը փաստացի մասնակցելու ձգտումը, այնուամենայնիվ Հայաստանը սփյուռքահայի համար գրավիչ դարձնելը նույնիսկ այսօր մնում է հայոց պետության գերխնդիրը:

Պատերազմից քայքայված, աղետալի վիճակում գտնվող Խորհրդային Հայաստանը պատրաստ չէր ընդունելու այդչափ մեծ թվով հայրենադարձների: Ու թեև այս անգամ խեղճ ու սովահար գաղթականների փոխարեն հայրենիք էին գալիս Արևելքի ու Արևմուտքի երկրների մեծ ու փոքր քաղաքների բնակիչները, իրենց բնակության երկրներում կայացած մասնագետներ՝ արհեստավորներ, առևտրականներ, բժիշկներ ու գիտնականներ, սակայն նրանց սպասում էին օտարվածության, անվստահության ծանր մթնոլորտ, ոգևորություններ ու հիասթափություններ:

Անհերքելի է այն մեծ ավանդը, որ հայրենադարձները հայաստանաբնակների հետ ներդրեցին հայրենիքի վերաշինության գործում: Արդյունքում հետամնաց Խորհրդային Հայաստանը ագրարային հանրապետությունից վերաճեց զարգացած արդյունաբերություն, մեքենայացված գյուղատնտեսություն, ծաղկող մշակույթ ու կրթություն, առաջընթաց ապրող գիտություն ու առողջապահություն ունեցող երկրի:

4. 1948-1991 թթ. - Հայաստան-Սփյուռք գործակցության այս փուլում ծնվեցին ու բարգավաճեցին նոր քաղաքներ ու ավաններ, ո-

րոնք կոչվեցին հայրենադարձների ծննդավայրերի անուններով՝ Նոր Մալաթիա ու Նոր Սեբաստիա, Նոր Արաբկիր ու Նոր Ջեյթուն, Նոր Կիլիկիա ու Նոր Արեշ, Նոր Հաճն և այլն:

Հայաստան-Սփյուռք զարգացման չորրորդ փուլի էական հատկանիշը 1964 թ. Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապերի կոմիտեի ստեղծումն էր, ինչի շնորհիվ Հայրենիք-Սփյուռք կապերը, հարաբերությունները համակարգվեցին: Կոմիտեն ձևով հասարակական, սակայն բովանդակությամբ պետական կառույց էր, որը փորձում էր հայկական սփյուռքի միջոցով խորհրդային գաղափարախոսությունը տարածել այլ երկրներ: Այս կառույցը կարևոր օղակ էր Սփյուռքի հետ հարաբերությունների զարգացման համար, որը նպաստում էր հայապահպանությանը, հայրենիքի հետ կամուրջներ և կապեր էր հաստատում:

Մասնագետների պատրաստումը և ուսուցիչների վերապատրաստումը հայրենիքում, մշակութային հանույթների այցերը գաղթօջախներ, գրքերի ու մամուլի առաքումը, Հայաստանի հասարակական, մշակութային, գիտության գործիչների այցելությունների կազմակերպումը ոգևորում, համախմբում էին Սփյուռքի մեր հայրենակիցներին, սերտացնում հարաբերությունները Հայրենիքի և Սփյուռքի միջև:

5. 1991-2008 թթ. – Հայաստանի անկախացումից հետո սկսվեց Սփյուռքի հետ հարաբերությունների զարգացման նոր շրջափուլ: Անկախությունը մեծ ոգևորություն առաջացրեց հայկական սփյուռքում: Փակ սահմանների պայմաններում տարեկան միայն տասնյակ երջանիկներ էին կարողանում այցելել հայրենիք: Անկախության առաջին բերկրանքներից էր այն, որ յուրաքանչյուր հայ առանց դժվարության ցանկության դեպքում տարին քանի անգամ ուզենար, կարող էր այցելել Հայաստան:

Ցավոք, 1990-ական թվականներից սկսվեց արտագաղթ Հայաստանից, որն ուներ և՛ օբյեկտիվ, և՛ սուբյեկտիվ պատճառներ: Երկաթյա վարագույրի բացումը, Սպիտակի երկրաշարժը, Ղարաբաղյան պատերազմը, Ադրբեջանից բռնագաղթվածները, էներգետիկ ճգնաժամը պարարտ հող դարձան ժողովրդագրական տեղաշարժերի:

Հայաստանից հեռացան հիմնականում այն մարդիկ, որոնք՝

- ա. հայրենադարձվել էին տարբեր ժամանակաշրջաններում և չէին հարմարվել խորհրդային վարչակարգին,
- բ. Ադրբեջանից բռնագաղթվածներ էին, փախստականներ,
- գ. չէին հարմարվել տնտեսական և պատերազմական դժվարություններին,
- դ. Արևմուտքում պահանջված մասնագետներ էին, որոնք եական և որակյալ աշխատուժ էին ընդունող երկրի համար:

Սփյուռքը, որը շուրջ 70 տարի իր համար ստեղծել էր երազների, իդեալների Հայաստան, հնարավորություն ունեցավ գալու հայրենիք, սակայն բախվեց մերկ իրականությանը, որը նրա համար ցնցող էր: Հայաստանյան իրականությունը 90-ական թվականներին դառն էր ու դժվարին, փուլ էին եկել երկրի պետական, քաղաքական համակարգերը, չկար բիզնես ներդրումների համար որևէ միջավայր՝ շուկայական տնտեսությանը համահունչ օրենքներ, բանկային, հարկային, մաքսային համակարգեր: Երկիրը թաղված էր տնտեսական, էներգետիկ խոր ճգնաժամի մեջ: Տարածքի 40%-ը Սպիտակի ահավոր երկրաշարժից հետո փուլ էր եկել, մեկ միլիոն մարդ մնացել էր անտուն և ունեզուրկ: Ադրբեջանից 400 հազարից ավելի փախստականներ, Սուևգայիթի և Բաքվի ցեղասպանությունից ահաբեկված, հասել էին Հայաստան, որն ի վիճակի չէր ամբողջությամբ լուծելու նրանց հիմնախնդիրները: Մյուս կողմում էլ վտանգված էր Լեռնային Ղարաբաղի ժողովուրդը՝ գտնվելով պարտադրված պատերազմի մեջ: Այս դրամատիկ իրավիճակում Սփյուռքը բռունցքվեց, Սփյուռքը միավորվեց, և հայրենիքին օգնությունը չուշացավ:

Ցավը ցնցեց շատ շատերին, իրենց ինքնությունից, արմատից հեռացած շատ հայորդիներ արյան կանչով սկսեցին օգնել Հայաստանին:

Առաջին գործող մեխանիզմը, որը ստեղծվեց և հաջողությամբ շարունակվում է մինչ օրս, «**Հայաստան» համահայկական հիմնադրամն** է, որի խողովակներով միլիոնավոր դոլարներ հասել են Արցախ, Հայաստան ու նպաստել հայրենաշինության կարևոր գործին:

Նոր կառուցակարգ էր և մեծ ոգևորություն առաջացրեց **3 տարին մեկ անգամ Հայրենիքում համահայկական խաղերի կազմակերպումը**, որն այս տարի և՛ իր ծավալներով, և՛ մասնակիցների քանակով ռեկորդային էր: Գործակցության զարգացմանը նպաստեց մշակութային փառատոնի պարբերաբար անցկացումը: Շարունակվեցին ուսուցիչների պատրաստման, վերապատրաստման աշխատանքները, դասագրքերի, ուսումնական ձեռնարկների տպագրումը և առաքումը Սփյուռք և այլն:

Այս աշխատանքի ձևերը, մեթոդները, միջոցներն առավել են համախմբում Սփյուռքը, կապում հայրենիքի հետ: Ավանդական դարձան Հայաստան-Սփյուռք խորհրդաժողովները (1999, 2002, 2006), բիզնես ֆորումները և այլն:

Պետական մակարդակով կառուցվածքային նոր ձև տրվեց Հայաստան-Սփյուռք զարգացմանը: 1998 թվականին Արտաքին գործերի նախարարությունում ձևավորվեց **Սփյուռքի հետ կապերի գործադիր քարտուղարություն**, այնուհետև՝ գործակալություն, 2008 թվականի ապրիլից սկսեց գործել **Սփյուռքի հետ կապերի պետական կոմիտեն**:

Հայաստանը Սփյուռքի անմիջական օգնությամբ կարողացավ հաղթահարել դժվարությունները և առաջ ընթանալ:

Վիճակը գնալով կայունացավ, Լեռնային Ղարաբաղի ժողովուրդը սկսեց իր անկախ երկրի կառուցումը: Հայ քաջարի մարտիկները արդարության և ազատության համար մղվող պատերազմում հաղթանակ տարան, քայլ առ քայլ ձևավորվեցին ժողովրդավարական, քաղաքացիական ինստիտուտներ, երկիրը որդեգրեց միջազգային նորմերով առաջ ընթանալու ճանապարհը: Այսօր հպարտ ենք մեր 20-ամյա ազատ ու անկախ երկու պետությունների գոյությամբ, և այս ձեռքբերումները պետք է վերագրել նաև սփյուռքահայերին: Սփյուռքը դարձել է հավերժ ներկայություն Հայաստանում:

6. Հայաստան-Սփյուռք գործակցության նոր փուլ սկսվեց ՀՀ սփյուռքի նախարարության ստեղծումով, և քաղաքական լուրջ տեղաշարժեր գրանցվեցին:

**2) 2008-2011 թթ. – ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՍՓՅՈՒՌՔ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ՉԱՐԳԱՑՄԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ**

Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների զարգացման նոր, բեկունճային փուլ արձանագրվեց՝ 2008 թ. սկսած: Հանրապետության 3-րդ նախագահի քաղաքական ծրագրերի կարևոր մասը կազմեց հայկական սփյուռքի հետ աշխատանքների ակտիվացումը: Նախագահը երդման արարողության ժամանակ (2008 թ. ապրիլի 9) հայտարարեց. «Կառուցելու ենք այն Հայաստանը, որը կմիավորի համայն հայությանը, այնպիսի Հայաստան, որը կլինի բոլոր հայերի հայրենիքը: Կառուցելու ենք այն Հայաստանը, որտեղ կտիրի փոխադարձ հարգանքի, սիրո և հանդուրժողականության մթնոլորտ: Ես համագործակցության եզրեր եմ փնտրելու բոլոր քաղաքական ուժերի հետ: Իմ ջանքերն ուղղված են լինելու համազգային նպատակների իրագործմանը, սերունդների միջև կապն առավել ամրապնդելուն, տարբեր սոցիալական խմբերի շահերը համատեղելուն, ազգային փոքրամասնությունների ու հայապահպանության խնդիրներին»³:

Այս դրույթը քայլ առ քայլ դարձավ օրենք, որոշում, ծրագիր և այսօր քաղաքական հստակ ձևակերպում է ստացել Հայաստան-Սփյուռք գործակցությանը վերաբերող պետական քաղաքականության մեջ:

Սփյուռքը ճանաչելով է հնարավոր ճիշտ քաղաքականություն մշակել և իրականացնել:

Եթե փորձենք բնութագրել Սփյուռքը, ապա.

- Սփյուռքը պատմական հայրենիքից և Հայաստանից դուրս ապրող մարդիկ և նրանց սերունդներն են,
- այն զոյացել է հիմնականում ողբերգության, տեղահանությունների արդյունքում, ցեղասպանության հետևանքով,
- հայ ինքնության, հայ արմատի, իր պատմությանը, իր անցյալի մասին հավաքական հիշողության պահպանում, պատմական հայրենիքի նկատմամբ նվիրվածություն,
- ձգտումը պահպանել լեզուն, մշակույթը, պատմամշակութային ժառանգությունը,

³ www.president.am

- հայ ընտանիքում հայկական ավանդույթների, սովորույթների, կենցաղավարության պահպանում և զարգացում,
- հայ եկեղեցու, հավատքի նվիրվածություն և եկեղեցական ցանցի գոյություն,
- հայկական ավանդական կուսակցությունների դերակատարությունը Սփյուռքում, որոնք էական գործունեություն են ծավալում հայապահպանության, հայոց իրավունքների վերականգնման գործում,
- տարբեր մշակույթների, վարչակարգերի ազդեցության և համերաշխության, հուզական կապի առկայություն ոչ միայն Մայր հայրենիքի, այլև ուրիշ երկրներում հաստատված հայկական համայնքների, կառույցների միջև,
- հայկական ցանցերի, ընկերակցությունների ստեղծում, ընդլայնում տասնյակ երկրներում:
- Հայկական սփյուռքը համաշխարհային բավականին բարդ, բազմաբնույթ մի տարածք է, մի իրողություն, որի առջև համայնքային և համազգային բազում մարտահրավերներ են ծառայել.
- ազգային ինքնագիտակցության թուլացում, հեռացում ազգային կյանքից,
- հայոց լեզվի իմացության նահանջ, արևմտահայերենի ուսուցման հիմնախնդիրների ավելացում,
- Սփյուռքի ազգային հաստատությունների գործունեության վերակառուցման դանդաղում Հայաստանի անկախացումից հետո,
- ուժացման գործընթացի ավելացում, խառնամուսնությունների թվի աճ,
- հայկական կրթական հաստատությունների, կիրակնօրյա և ամենօրյա դպրոցների թվի նվազում,
- հայկական դպրոցներում աշակերտների թվի նվազում,
- նոր ձևավորված համայնքների ինքնակազմակերպման դժվարություններ,
- ավանդական և նոր Սփյուռքի միջև տարածայնությունների գոյություն,

- առկա կարծրատիպերի ոչ արագ հաղթահարում,
- միմյանց չվստահելու բարդույթ,
- համայնքային կյանքում չընդգրկված մեծ թվով սփյուռքահայեր,
- ազգային ինքնագիտակցության և պատմական հայրենիք ունենալու գաղափարի թուլացում:

Այդ մարտահրավերներից շատերը բնորոշ են նաև այլ սփյուռքների: Հիմք ընդունելով ներկա իրողությունները՝ Հայաստանը, Սփյուռքի կառույցների, կազմակերպությունների հետ գործակցելով, մշակում է պետական քաղաքականության սկզբունքները, որոնցից կարելի է առանձնացնել՝

1. ՀՀ սփյուռքի նախարարության ստեղծումը (2008 թ.-ի հոկտեմբերի 1-ից)՝ որպես պետական գործիք Հայաստան-Սփյուռք գործակցության զարգացման քաղաքականությունն ամբողջական և արդյունավետ դարձնելու, կատարելագործելու, պետական մարմինների գործունեությունը Սփյուռքի հետ աշխատանքներում համակարգելու, Հայաստանի և Սփյուռքի հետ կապերը ամրապնդելու և զարգացնելու, Սփյուռքի ներուժի հայտնաբերման նպատակով:

ՀՀ սփյուռքի նախարարությունը պետական քաղաքականությունը դարձրեց համակարգված, նպատակային և հրապարակային, Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները տեղափոխվեցին նոր հարթություն: Նախարարությունը՝ որպես պետական կառավարման գործիք, կոչված է ուսումնասիրելու Սփյուռքը, Սփյուռք-Հայաստան հարաբերությունները, վեր հանելու գլխավորը, օրինաչափը և դրանց՝ օրենքների, կառավարական որոշումների ուժ տալու, մշակելու համահայկական ծրագրեր, ձեռնարկներ, սփյուռքյան կառույցների հետ փորձելու իրականացնել դրանք:

2. Հայաստանը հռչակվեց բոլոր հայերի հայրենիքը:

Հայաստանը, չնայած իր փոքր տարածքին, պատկանում է 10 մլն-ից ավելի աշխարհասփյուռ հայությանը: Եվ դա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի և՛ իրավունքներ, և՛ պարտականություններ իր հայրենիքի նկատմամբ: Հայրենիքի և՛ նվաճումներն են բոլորինը, և՛ դժվարությունները: «Հայրենիքը չես սիրում նրա համար, որ լավն է, Հայրենիքը սիրում ես նրա համար, որ քոնն է»:

3. Հայ է այն անձը, որ իրեն հայ է զգում:

Կան շատ տեսակետներ, կարծիքներ, մոտեցումներ, թե ով է հայը: Շատ կարևոր են հատկապես մայրենիի իմացությունը, քրիստոնեական հավատքը, քաղաքացիությունը, սակայն այսօր պետական քաղաքականությունը հանգում է այն բանին, որ եթե մարդն իրեն հայ է զգում՝ անկախ լեզվի իմացությունից, կրոնից, դավանանքից, սոցիալական ծագումից, ապրելու վայրից, ուրեմն նրա համար հայի և հայրենիքի դռները բաց պետք է լինեն:

Անհրաժեշտ է մշակել ծրագրեր մարդկանց հետ աշխատանքներ կազմակերպելու, հայրենիքի հետ կապերը ամրապնդելու համար: Գործակցության կարևոր սկզբունք պետք է լինեն այլալեզու և այլակրոն հայերի շրջանում ազգային ինքնության արթնացումը ու դրա արմատավորմանը նպաստելը:

4. Աջակցել հայ մարդու ինտեգրմանը այն հասարակությանը, որտեղ նա ապրում է:

Հայաստան պետությունը ողջունում, խրախուսում և հորդորում է հայրենիքից դուրս ապրող բոլոր հայերին դառնալ այն երկրի օրինապաշտ և օրինակելի քաղաքացիներ, որտեղ ապրում են, բարձրանալ այդ երկրի քաղաքական, տնտեսական, մշակութային սանդղղներով, մրցունակ և պահանջված լինել, սակայն շարունակեն հայ մնալ՝ հավատարիմ իրենց ինքնությանը, արմատին: Ինտեգրումը տվյալ հասարակությանն արգելք չէ հայապահպանության համար:

5. Սփյուռքահայը հայրենիքում պետք է շահ ստանա, դրան վաստակի:

Հայաստանի անկախության ողջ ժամանակահատվածում բարեգործական ծրագրերը, Սփյուռքից եկող օգնությունը թեթևացրին էներգետիկ ճգնաժամը, օգնեցին աղքատության կրճատմանը, ուղարկվող գումարների միջոցով էական օգնություն բերեցին հայ ընտանիքներին: Վերջին շրջանում Հայաստանը սփյուռքահայերին առաջարկում է մասնակցել զարգացման ծրագրերին: Հայաստանի նախագահը հայտարարեց, որ եկեք ջարդենք այն կարծրատիպը, թե հայրենիքին միայն օգնություն է պետք. սփյուռքահայը պետք է ներդրում անի Հայաստանի Հանրապետությունում և շահ ստանա, եկամուտ ստանա: Սփյուռքահայի շահը նաև հայաստանցիների շահն է:

Աշխատատեղերի ստեղծումը, ներդրումների ավելացումը կրճատում են գործազուրկների թիվը, համապատասխանաբար նվազում են և՛ աղքատությունը, և՛ արտագաղթը: Աշխատանք ունեցող, իր ընտանիքի հոգսերը լուծող մարդը շատ դժվարությամբ կարող է բռնել գաղթի ճամփան: Հայաստանը դիմում է սփյուռքահայերին և հորդորում. «Եկե՛ք Հայաստան, ներդրում արեք, եկամուտ ստացեք»:

6. Սփյուռքի հետ գործակցությունը իրականացնել ըստ տարածաշրջանների:

Հայաստան-Սփյուռք գործակցության քաղաքական հիմնավորումներից է տարածաշրջանային ռազմավարական ծրագրերի մշակումը՝ հաշվի առնելով դրանց առանձնահատկությունները: Սփյուռքը բազմադեմ է, բազմաշերտ, բազմալեզու, բազմակարծիք և բազմակարիք: Հնարավոր չէ այն դիտարկել որպես մի ամբողջություն: Այս ամենը հաշվի առնելով է, որ մշակվում են ծրագրեր ըստ տարածաշրջանների:

7. Երկքաղաքացիության ինստիտուտի ներդրում, օրենսդրության կատարելագործում:

Սփյուռքահայերի պահանջով և առաջարկությամբ 2005 թ. փոփոխություն կատարվեց ՀՀ Սահմանադրության մեջ, և հանվեց երկքաղաքացիության արգելքը: Արդյունքում, եթե մինչև 2008 թ. քաղաքացիություն է ձեռք բերել 1735 սփյուռքահայ, ապա այժմ՝ մոտ 10000-ը:

Նման խոշոր Սփյուռք ունեցող պետությունը պարտավոր է պայմաններ ստեղծել, որ ցանկություն ունեցողները դառնան Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի, իրավական կապ ունենան պետության հետ և իրենց զգան հայրենիքի իրական տերերը:

Քաղաքականության էական բաղադրիչ են Հայաստան-Սփյուռք գործակցության առանձին խնդիրների օրենսդրական կարգավորումը, կատարելագործումը, ընթացակարգերի, կառուցակարգերի ներդրումը, ծրագրերի մշակումը և իրականացումը:

«Օտարերկրացիների մասին», «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին», «Սահմանված կարգի խախտմամբ պարտադիր զինվորական ծառայություն չանցած քաղաքացիների մասին» և

ՀՀ այլ օրենքների ընդունմամբ սփյուռքահայերի իրավունքները ավելացել են, իսկ ընթացակարգերը՝ պարզեցվել:

8. Սփյուռքի հետ աշխատանքը կազմակերպել «ճանաչել, վստահել և գործակցել» սկզբունքով:

Աշխարհասփյուռ հայության առջև ծառայած մարտահրավերները պահանջում են նոր որակ, ձև և բովանդակություն հաղորդել Սփյուռքի հետ տարվող աշխատանքներին՝ հենվելով մարդկային, մշակութային և սոցիալական կապիտալի, մրցունակության կռվանների վրա:

Պետական քաղաքականության կարևոր անկյունաքարերից է Սփյուռքի հետ ճիշտ աշխատանքի կազմակերպումը: Սփյուռքի հետ հրամանների, հանձնարարությունների կամ պահանջների լեզվով խոսելն անընդունելի է: Ցանկացած սփյուռքահայ, կառույց կամ կազմակերպություն կարող է չհամագործակցել, չաշխատել հայրենիքի հետ, եթե ղեկավարելու կամ կառավարելու միտում զգա Հայաստանից, մանավանդ որ այդ աշխատանքը արվում է կամավոր, հայրենասիրությունից դրդված:

Տարիների աշխատանքային փորձը հանգեցրել է այն համոզման, որ հարաբերությունները կառուցելիս լավագույն արդյունք կարելի է գրանցել, եթե **միմյանց լավ են ճանաչում:** Շփումները, երկխոսությունը, բանավեճերը, փոխադարձ այցելությունները ընդլայնում են ճանաչողության սահմանները, լուծում են շատ բարդույթներ՝ հոգեբանական, սոցիալական, մշակութային և այլն: Գանաչումը շատ մեծ լիցք ունի իր մեջ, քանի որ լավ ճանաչելը, միմյանց մասին տեղեկացված լինելը հանգեցնում են վստահության ավելացման:

Վստահությունն է այն բանալին, այն զենքը, որը ստեղծում է գործակցության հնարավորություն: Միայն գործակցությամբ է հնարավոր հարստացնել Հայաստանն ու Սփյուռքը, զորացնել միմյանց: Ուժեղացնել և զորացնել հայրենիքը, նվիրվել հայրենիքի զարգացմանը, նրա առաջընթացը համարել համայն հայության պարտքն ու պատասխանատվությունը հնարավոր են միայն վստահության ու գործակցության պայմաններում: Հետևաբար բանաձևը, որով պետական քաղաքականությունը առաջ է ընթանում Սփյուռքի հետ

հարաբերություններ կառուցելիս, հետևյալն է՝ «ճանաչել, վստահել, գործակցել» հավասար գործընկերային պայմաններում: Սիսայն երեք սկզբունքները, որոնք ներկայացնում են Հայաստան-Սփյուռք գործակցության զարգացման ողջ հեռանկարը:

Այսօր Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունները թևակոխել են որակական նոր փուլ: Այդ գործակցությունը չի կարող զարգանալ, եթե չլինեն փոխընթացում, գործունեության թափանցիկություն, փոխադարձություն, երկխոսություն, խտրականության բացառում, մարդասիրություն, ազգասիրություն, հայրենասիրություն և այլ մոտեցումներ: Հարկ է հաստատականորեն արձանագրել, որ նախկինում առկա կարծրատիպերին քայլ առ քայլ փոխարինում են հավասար գործընկերային հարաբերությունները:

9. Պայքարը Սփյուռքի ուժացման դեմ, հայապահպանման և հայ համայնքների զարգացման համար բարենպաստ միջավայրի ստեղծում:

Սփյուռքը իր գոյության առաջին օրերից նվիրվել է հայապահպանության, ազգային նկարագրի, ինքնության, մայրենի լեզվի, մեր ավանդույթների, սովորույթների, մշակույթի, հավատքի, հոգևոր արժեքների պահպանման և փոխանցման շարունակական ապահովման ամենօրյա աշխատանքին:

Համաշխարհայնացման, ազատականացման, տարբեր մշակույթների ու քաղաքակրթությունների պայմաններում հայկականության, հայ արմատի պահպանումը, հայ ինքնության կերտումը, ինքնագիտակցության խորացումն ու ապահովումն ամենօրյա մաքառումներ են:

Սփյուռքի կրթական, մշակութային, հասարակական-քաղաքական, բարեգործական, կրոնական, կանանց, երիտասարդական, լրատվական և այլ կազմակերպությունների գործունեության մշտական օրակարգում գտնվող այս խնդիրների լուծմանն ուղղված ջանքերին իր հանձնառությունն է բերում Հայաստանի Հանրապետությունը՝ պետականության գործիքների ողջ զինամոցով: Այդ ջանքերի կիզակետում հայ երիտասարդությունն է՝ որպես ազգային ինքնության շարունակականության ապահովման հիմնասյուն ու վահան: Եվ երիտասարդության հետ տարվող աշխատանքն է, որ պետք է դառնա պետության և Սփյուռքի հիմնական նպատակակետը:

Թուլանում է ազգային ինքնագիտակցությունը, մայրենի լեզվի իմացության հարցը դառնում է լուրջ հիմնահարց. 2011 թվականին արևմտահայերենը ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի կողմից ստացել է «հաստատապես վտանգված» կարգավիճակ վերջին տարիներին լեզվի լրագրողական, վարչական, կրթական կիրառության կտրուկ անկման պատճառով: Աճում է այն հայերի թիվը, որոնց համար հայերենը սկսել է դադարել մայրենի լեզու ընկալվելուց:

Համալիր ծրագիր է անհրաժեշտ մայրենի լեզվի պահպանման, լեզվամտածողության զարգացման, կրթական հաստատությունների ընդլայնման, մեկօրյա դպրոցների ցանցի ավելացման, հայագիտական կենտրոնների, ամբիոնների հզորացման, դասագրքերի և մասնագետների պատրաստման ուղղությամբ:

Հայկական պետականությունը հայության, Սփյուռքի գոյության միակ երաշխավորն ու պատվարն է:

10. Նոր ձևավորվող համայնքների ինքնակազմակերպմանը նպաստելը:

Նոր ձևավորվող հայկական համայնքները չափազանց խոցելի են: Համայնքային կառույցներ գրեթե գոյություն չունեն կամ գտնվում են սաղմնային փուլում, մեծ թիվ են կազմում համայնքային կյանքում չընդգրկվածները: Շատ երկրներում համայնքների հին ու նոր հատվածների միջև նկատվում են տարածայնություններ:

Հայաստան-Սփյուռք գործակցության առանցքային խնդիրներից է օժանդակել համայնքների ինքնակազմակերպմանը, եկեղեցի, դպրոց կառուցմանը, համայնքային ինքնակառավարման մարմինների ձևավորմանը և Հայաստանի հետ կապերի ամրապնդմանն ու զարգացմանը:

11. Սփյուռքում հայ ներուժի համախմբումը և դրա օգտագործումը Հայաստանի զարգացման համար:

Հայկական Սփյուռքի ճնշող մեծամասնությունը ապրում է զարգացած երկրներում. հայերը կրթված, մրցունակ են տարբեր հասարակություններում: Այդ հսկայական ներուժից օգտվելը հրամայական է 20 տարին բոլորած, դեռևս մեծ կարիքների մեջ գտնվող հայկական երկու պետությունների համար: Վերջին տարիներին ՀՀ սփյուռքի նախարարության կողմից կազմակերպված մասնագիտական համաժողովները իրոք սկիզբ են դրել այն մեծ

գործին, որը կոչվում է Սփյուռքի վերակազմակերպում ըստ մասնագիտությունների:

Միայն Հայաստանի և Սփյուռքի գիտական, կրթական, մշակութային, ճարտարագիտական, բիզնես ներուժի հնարավորությունների մեկտեղմամբ, համատեղմամբ և ներգրավմամբ է հնարավոր երկիրը դեպի առաջընթաց և զարգացում տանել, ստեղծել համահայկական ցանցեր, մասնագիտական հանձնախմբեր, օգտագործել նրանց կապերը, հնարավորությունները Հայաստանի հզորացման համար:

12. Հայրենադարձությանը նպաստող ծրագրերի մշակում և հայրենադարձության խթանում:

Հայաստանը եղել և մնում է համայն հայության հայրենիքը և գլխավոր հանգրվանը:

Հայաստանում և Սփյուռքում աշխատանքի բոլոր ձևերով ու միջոցներով Սփյուռքը պետք է դարձնել հայաստանակենտրոն, նպաստել Հայաստանի անվտանգության ապահովմանը, պաշտպանությանն ու զարգացմանը: Միայն արհավիրքների և դրանց հետևանքների վերացման շուրջ չէ, որ պետք է համախմբվի և միաբանվի հայությունը:

Հայրենադարձության խթանումն ու խրախուսումը, ներուժի համախմբումը այսօր պետական գործունեության կիզակետում են: Հայաստանի ուժեղացումը պայմանավորված է նաև նրա ժողովրդագրական իրավիճակի փոփոխությամբ, հայրենադարձների թվի ավելացմամբ, հայրենիքի շենացմանն առավել շատ հայերի ներգրավմամբ:

Պետական մակարդակով մշակվել են հայրենադարձության խթանման հայեցակարգ, «Հայրենադարձության մասին» օրենքի նախագիծ, ու առաջիկայում և՛ իրավական, և՛ կազմակերպչական առումով ստեղծվելու են անհրաժեշտ պայմաններ հայրենադարձությանը նպաստելու համար: Հայրենադարձությունը յուրաքանչյուր հայի համար Հայրենիքի հետ կենսական և հոգևոր կապի ամենավառ դրսևորումներից է, որը պետք է արտահայտվի տևական ժամանակով Հայրենիքում ապրելու, գործունեություն ծավալելու, կարճաժամկետ աշխատանքներ իրականացնելու և Հայրենիքում հաստատվելու միջոցով:

13. Համահայկական առաջնահերթությունների ձևակերպումը:

Հայկական աշխարհն ունի հիմնախնդիրներ, Հայաստանն ու Սփյուռքը միմյանցից շատ տարբեր են, միաժամանակ՝ նման, ունեն նույն պատմությունը, նույն արմատը: Հայը Հայրենիքում թե Սփյուռքում ունի մեծ նպատակներ, որոնք լուծելու համար պետք է համախմբվել, որոշել համահայկական օրակարգը, համազգային առաջնահերթությունները:

ՀՀ անկախության 20 տարիների ընթացքում միմյանց օգնելով՝ պետություն է կառուցվել, ՀՀ-ն միջազգային իրավունքի սուբյեկտ է դարձել, ԼՂՀ ժողովուրդը իր անկախությունն է կերտում:

Ձարգացման ուղի են ընտրվել շուկայական տնտեսությունը, ժողովրդավարությունը, սահմանադրորեն մարդը դիտվում է որպես բարձրագույն արժեք, կառուցվում է քաղաքացիական հասարակություն: Փորձ է արվել այս ամենին հասնել որքան հնարավոր է արագ, որքան հնարավոր է հայության ուժերը ճիշտ օգտագործելով:

Անկախության 20 տարիները ցույց են տալիս, որ կան համահայկական նպատակներ ու համազգային առաջնահերթություններ, որոնք ձևակերպման, հստակեցման կարիք ունեն:

Մեր կարծիքով, արդի ժամանակահատվածի համահայկական առաջնահերթություններն են.

1. Հայաստանի Հանրապետության զորացում, անվտանգության ապահովում:

Համահայկական պետությունը կիզորանա, կդառնա բոլոր հայերի երազանքների Հայաստանը, եթե հայոց պետականության կերտման գործին մվիրվեն բոլոր հայերը՝ իրենց ամենօրյա աշխատանքով, ընդհանրական նպատակների կենսագործմանն ուղղված հաստատականությամբ, 10 մլն հայերի հնարամիտ ու ստեղծագործ մտքով, մեկ բռունցք դարձած՝ հայրենիքի համար և հայրենիքի շուրջ:

2. ԼՂՀ հարցի խաղաղ կարգավորում:

Ակնհայտ է, որ հայ ժողովուրդը գիտակցում է իր պատասխանատվությունը Արցախի ժողովրդի ճակատագրի առջև, և Հայաստանում, Արցախում ու Սփյուռքում իր ողջ ջանքերը պետք է ա-

ռավել համախմբի՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ժողովրդի անվտանգությունն ապահովելու, ինքնորոշման իրավունքի ճանաչմանը նպաստելու, միջազգային իրավունքի սուբյեկտ դառնալու և միջազգային ընտանիքի մաս կազմելու համար:

3. Հայոց ցեղասպանության ճանաչում, դատապարտում և հետևյալների վերացում:

Հայ ժողովուրդը ամենուր շարունակելու է իր պայքարը Օսմանյան Թուրքիայում ծրագրված և պետականորեն իրականացված Հայոց ցեղասպանության միջազգային հանընդհանուր ճանաչման, դատապարտման և հետևանքների վերացման համար:

Այն ողջ մարդկության դեմ կատարված եղեռնագործություն է, որի ճանաչումն ու դատապարտումը համամարդկային խնդիր է, որը չունի վաղեմության ժամկետ և ուղղված է ոչ միայն պատմական արդարության վերականգնմանը, հայրենագրված, մշակույթ, ունեցվածք, կենսակերպ, նյութական և հոգևոր արժեքներ կորցրած հայության իրավունքների ճանաչմանը, այլև ապագայում ցեղասպանությունների կանխարգելմանը, ժխտողականության և ցեղասպանության ուրացման բացառմանը, այս ուղղությամբ համաշխարհային արդարախոհ հանրության հանձնառության ավելացմանը:

4. Սփյուռքում հայապահպանության հզորացում և ուժացման դեմ պայքար:

Այսօր Սփյուռքի բոլոր կառույցների գործունեության մշտական օրակարգում գտնվող այս խնդիրների լուծմանն ուղղված ջանքերին իր հանձնառությունն է բերում Հայաստան պետությունը՝ իր բոլոր հնարավորություններով՝ պահպանելու լեզուն, հայ ընտանիքի ավանդույթները և նպաստելու հայ եկեղեցու շուրջ համախմբմանը:

5. Հայ եկեղեցու շուրջ համախմբում և քրիստոնեական հավատքի զորացում:

Հայ ժողովուրդը կարևորում է հայ եկեղեցու դերակատարությունը ազգի պահպանման, Սփյուռքն ու Հայաստանը միավորելու, բազում կանուրջներ ստեղծելու, բոլոր հայերին միմյանց շաղկապելու առաքելությունը:

6. Հայաստան-Սփյուռք գործակցության զարգացման հեռանկարները, վաղվա օրը պայմանավորված են այսօրվա հրամայականներով, դրանք ճիշտ ըմբռնելու, համադրելու, դրանց լուծմանն ուղղված գործողությունների հստակ և նպատակային իրականացմամբ: Գործունեության հեռանկարի գլխավոր հենասյունը պետք է դառնան համազգային առաջնահերթություններին համապատասխան գործողությունների ծրագրի մշակումը, դրանց իրագործման համար դերերի ճիշտ բաժանումը և յուրաքանչյուրի անելիքի սահմանումը:

Սփյուռքների դերը գնալով աճում է: Այսօր չափազանց բարձր է սփյուռքների դերը Երկիր մոլորակի տնտեսական, էթնոմշակութային, սոցիալական, քաղաքական և նույնիսկ աշխարհաքաղաքական ոլորտներում: Միջազգային դիվանագիտական կառույցներին զուգահեռ ակտիվորեն գործում են սփյուռքների ժողովրդական դիվանագիտության ուժերը, լրբբիստական կառույցները: Սփյուռքը դարձել է կարևորագույն գործոն՝ տիրապետելով ծանրակշիռ ֆինանսատնտեսական, սոցիալ-քաղաքական լծակների:

Համաշխարհայնացումը նպաստում է սփյուռքի անմիջական մասնակցությանը հայրենիքի քաղաքականությանը, այլ երկրների քաղաքական զարգացումներին լրբբիզմի միջոցով:

Սփյուռքի քաղաքական ազդեցությունը գնալով աճում է քաղաքացիական պատերազմների, գունավոր հեղափոխությունների, ժողովրդավարացման գործընթացներում: Միջազգային այնպիսի կառույցներ, ինչպիսիք են ՄԱԿ-ը, Համաշխարհային բանկը, Եվրոպական հանձնաժողովը, ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն, ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ը և այլն, սկսել են ավելի շատ արժևորել սփյուռքի դերը համաշխարհային զարգացումներում: Գաղտնիք չէ, որ Հայաստանն ու Սփյուռքը սնվում են պատմամշակութային նույն արմատից և հզոր են մեկը մյուսով: Հայաստանի առջև ծառացած մարտահրավերները Սփյուռքին են, իսկ Սփյուռքի հիմնախնդիրները՝ Հայաստանին: Հայ ժողովրդի հզորությունը բոլոր հայերի հավաքական, միասնական հզորությունն է:

Հետևաբար Հայաստան-Սփյուռք գործակցության զարգացումն ուղղված է Հայաստանի և Սփյուռքի զարգացմանն ու հզորացման:

նը, հայ ժողովրդի տարբեր հատվածների կարողությունների բազմապատկմանն ու ամրապնդմանը⁴:

Սենք միասին ենք կերտելու մեր պատմությունն ու ապագան՝ հանուն **Հզոր Հայաստանի** և հանուն **Հզոր Սփյուռքի**:

Hranush Hakobyan – Republic of Armenia-Diaspora partnership: yesterday, today and tomorrow – The article is devoted to the Armenia-Diaspora partnership. It reflects the fundamental stages of the Armenian Diaspora formation, mechanisms of resolving issues raised within various situations aimed at the preservation of the Armenian identity, unification of the Armenian Diaspora, establishment and development of social, cultural ties, formation and strengthening of relations between Armenia and the Diaspora. Special attention is devoted to both the principles and new concepts of the state policy on Armenia-Diaspora partnership development in 2008-2011 and current pan-Armenian priorities are defined.

Грануш Акопян – Партнерство Республика Армения-Диаспора: вчера, сегодня, завтра. – Статья посвящена развитию партнёрства Армения-Диаспора, в которой отражены основные этапы формирования армянской диаспоры, разрешены проблемы, возникшие при разных режимах правления, направленные на сохранение армянства, воссоединению армянской диаспоры, установлению и развитию социальных, культурных связей, а также формированию и сближению отношений между Арменией и Диаспорой. Особое внимание уделяется принципам и новым концепциям государственной политики по развитию партнерства Армения-Диаспора на 2008-2011 годы, а также сформулированы современные всеармянские приоритеты.

⁴ Հայաստան-Սփյուռք գործակցության զարգացման հայեցակարգ, հավելված ՀՀ կառավարության 2009 թ. օգոստոսի 20-ի նիստի № 34 արձանագրային որոշման, Եր., 2010, էջ 18: